

DIE PROBLEMATIEK VAN DIE GEESTESWETENSKAPPE.

(Rede gehou voor die Eerste Kongres vir Wysbegeerte in Kaapstad, April 1951).

Gedurende die afgelope paar dekades, veral sedert die eerste Wêreldoorlog, het die kritiek op die Natuurwetenskap steeds skerper geword. Die feitlik onbepaalde vertroue in die Natuurwetenskap wat vanaf die Renaissance tot die 19de eeu heers, bestaan in die 20ste eeu voort, maar baie gering in vergelyking met die vorige periodes. Die geloof in die Natuurwetenskap, of *sciëntisme*, berus op die vertroue dat die Natuurwetenskap die sleutel tot die oplossing van alle menslike probleme inhou en dat hierdie Natuurwetenskap 'n onbepaalde moontlikheid tot vooruitgang besit — 'n vooruitgang wat dan tegelyk ook 'n vooruitgang van die mens self beteken. „Vooruitgang”, sover dit die Natuurwetenskap betref, beteken dan die steeds voortskeidende oplossing van wetenskaplike probleme; die ontdekking van nuwe gewens wat van so 'n omvattende en verrassende aard kan wees dat

die mens op die tydstip waarin hy staan, selfs geen voorstelling daarvan kan maak nie; en as gevolg van die natuurwetenskaplike vooruitgang ook 'n vooruitgang op tegniese gebied, sodat die middels wat tot beskikking van die mens is, steeds meer verfyn word en die mens steeds meer en meer kan verrig en die natuur al verder in diens van die mens kan bind.

Hierdie vooruitgang was daar en is nog steeds daar. Maar die vooruitgang sover dit die mens betref, is problematies. Die verkondiger van die menslike vooruitgang kan nooit 'n definitiewe beeld van daardie vooruitgang aanbied nie; dit is 'n vae denkbeeld wat hom voorswewe, 'n denkbeeld wat hom meer begeester as wat dit wetenskaplik fundeer kan word. Hierdie denkbeeld word gewoonlik in terme van 'menslike geluk verkondig en veral sedert die verskyning van die Marxisme in terme van sosiale welsyn, sekuriteit en regverdigheid. Siekte, armoede, bekommernis oor die bestaansmoontlikheid, lyding van wese en bejaardes sal verdwyn en die mens sal probleemloos en gelukkig kan lewe.

'n Groot deel van hierdie verwagting is bewaarheid: gemiddeld is die leeftyd van die mens langer, sosiale versorging is beter en die mens beskik oor baie meer geriewe as ooit. Maar die 20ste eeu het aangebreek met die Tweede Vryheidsoorlog, die eerste totale en daarom „moderne” oorlog in die geskiedenis van die Weste. Die reaksie op die Tweede Vryheidsoorlog was egter meer in die aard van verontwaardiging dat soiets in die verligte 19de en 20ste eeu moontlik kan wees — soos die verontwaardiging wat 'n mens voel wanneer iemand van wie jy beter verwag, hom sedelik vergryp.

Die reaksie op die eerste Wêreldoorlog, en nog meer op die Tweede Wêreldoorlog, was egter heeltemal anders. 'n Fundamentele twyfel het ontstaan: Is die mens geestelik en sedelik volwasse genoeg om die verantwoordelikheid wat die ontsaglike beheersing van die natuur op hom lê, te dra? Het die mens as morele wese gedurende die vooruitgang van die Natuurwetenskap nie heeltemal agtergebly of selfs agteruitgegaan nie? En die hele stemming van die mens het verander: As die spuitmotor uitgevind word, word daar nie gedink aan verbeterde vervoermoontlikhede nie, maar aan verbeterde bomwerpers. As die atoomkrag ontdek word, is die reaksie nie soos op die ontdekking van stoomkrag, nl. 'n gejuig nie, maar 'n angsvolle siddering oor die militêre moontlikhede en die verskriklike gevolge van 'n atoombom. Die moderne westerling bewee voor die Frankenstein wat hyself gebou het.

Onder hierdie omstandighede word die oë gedurende die afgelope paar dekades steeds meer na die Geesteswetenskappe gewend, selfs ook in natuurwetenskaplike kringe. Daar word geroep na die vroeër so geminagte Geesteswetenskappe om 'n weg te wys en 'n uitkoms aan te bied.

Intussen het dit egter nie met die Geesteswetenskappe goed gegaan nie. Die teologie en wysbegeerte was die oudste van alle weten-

skappe, maar het in vergelyking met die Natuurwetenskap weinig konkrete resultate gehad om te toon. Die ander geesteswetenskappe, met uitsondering van die Regswetenskap, is nog maar baie jonk en in hulle kinderskoene. Tog is daar baie prestasies gelewer. Skeppinge van die gees ontbreek nie — kunswerke van die antieke en moderne tyd, idees en wysgerige stelsels wat 'n groter invloed as die natuurwetenskap ooit kan uitoefen, gehad het. Ook die afsonderlike geesteswetenskappe, bv. die sosiologie en psigologie, het merkwaardige resultate om te toon. Tog skeel daar iets groots aan die geesteswetenskappe: daar is 'n fundamentele gebrek aan eenheid van doel, metode en aanwending wat ons bv. by die natuurwetenskap nie aantref nie. Hierdie eenheid het in die Middel-Eeue wel bestaan, maar sedert die Renaissance het die mens die transendente basis waarop hierdie eenheid gegrond was, prysgegee en dit vervang met die een immanente basis na die ander, wat elkeen weer op sy beurt verlaat is. Die gevolg is dat 'n mens dikwels in die geesteswetenskappe, veral in die wysbegeerte en teologie, voel asof jy vanuit jou laaste loopgraaf veg. Na mate meer en meer gevra word om die leiding van die geesteswetenskappe, word die chaos groter; en na mate meer en meer om waardes gevra word, weet die geesteswetenskappe minder wat om te antwoord. Jean-Paul Sartre is daarom simptomaties van ons tyd: die filosofie van die niks, wat ons egter ook kan sien as 'n laagtepunt, as een lang geroep na waardes en 'n etiek.

Daarom is dit noodsaaklik om die hele probleem van die geesteswetenskappe weereens en herhaaldelik onder die oë te sien en te probeer om 'n basis waarvandaan ons 'n weg kan baan, te vind.

I. *Die term „Geesteswetenskappe“*: Ons Afrikaanse term „geesteswetenskappe“ is 'n letterlike vertaling van die Duitse term „Geisteswissenschaften“. Volgens ROTHACKER¹⁾ word hierdie term die eerste maal in 1849 gebruik in SCHIEL²⁾ se vertaling van Mill se *Logic* van 1843. Die titel van die sesde boek van die tweede deel van Mill se werk is: „On the Logic of moral sciences“, wat deur Schiel vertaal word: „Von der Logik der Geisteswissenschaften oder moralischen Wissenschaften“. Dwarsdeur die vertaling gebruik Schiel die term „Geisteswissenschaften“ vir „moral sciences“.

Die man van die „Philosophie des Geistes“ is natuurlik HEGEL, maar hy gebruik die term „Geisteswissenschaften“ nie in sy werke nie. Die Epigone van die Duitse spekulatiewe filosofie gebruik die term egter dikwels: VISCHER praat in 1846 van die „Wissenschaft des Geistes“, KARL CHR. FR. KRAUSE (1843) gebruik „Geistwissenschaft“

1) ERICH ROTHACKER, *Logik und Systematik der Geisteswissenschaften*, Handbuch der Philosophie, Abt. II. Natur/Geist/Gott, herausg. von A. Bauemler u. M. Schröter, München und Berlin, 1927, Cp. 6 ff.

2) *System der deduktiven und induktiven Logik*. Eine Darlegung der Prinzipien wissenschaftlicher Forschung. Insbesondere des Naturforschers JOHN STUART MILL. Ins Deutsche übertragen von I. SCHIEL.

en „Vernunftwissenschaft“ as sinonieme, terwyl J. E. ERDMANN van „Geisteswissenschaft“ praat (1853). Die term „Geisteslehre“ is in hierdie tyd in algemene gebruik.

Die hele agtergrond van ons term „geesteswetenskappe“ is dus die Duitse term en in hierdie term lê 'n hele aantal verskillende strominge opgesluit: Hoewel die term gebruik is i.v.m. die vertaling van MILL se werk en hoewel in Engels, Frans en Italiaans almal die term „moral sciences“ (sciences morales, scienze morali) gebruik word, is dit nie die betekenis wat die Duitse term gelaai het nie. Die tradisie wat in die Duitse term opgeneem is, is dié van HEGEL se idealistiese wysbegeerte. HEGEL se term „Geist“ op sy beurt is weer sterk deur die Christelike begrip gekleur. Die *Pauliniese* woord „pneuma“ word deur Luther met „Geist“ vertaal, sodat agter die *Hegelse* term die hele tradisie van die Hervormde Christendom staan. Hierby kom nog die tradisie van die Romantiese skool wat aan HEGEL voorafgaan en waarin die term „Geist“ 'n belangrike rol speel, bv. die begrip „Volksgeist“. Naas hierdie invloede het egter die Engelse en Franse begrippe ook hulle invloed uitgeoefen en die psigologisering van die begrip „Geist“ en „Geisteswissenschaften“ kom vir 'n groot deel van hierdie kant.

Die term „Geisteswissenschaften“ het wye inslag gevind, maar nogtans is daar baie ander terme wat ook gebruik word, sodat die term „Geisteswissenschaften“ hoegenaamd nie op eenstemmige byval aanspraak kan maak nie. Behalwe die terme wat ons reeds genoem het, kan ons nog noem: „Humanistiese Wissenschaften“ (BLUNTSCHLI); PLENGE praat van „Geistes- oder Gesellschaftswissenschaften, besser Willenswissenschaften“; HILDEBRANDT „Menschenwissenschaften“; WILHELM WINDELBAND en MAX WEBER „Geschichtswissenschaften“; ens. Net so verskillend word die program van geesteswetenskaplike navorsing ook gesien. Die logika van die geesteswetenskappe sou dan wees teleologies, organologies, ergologies, poeties. Die geesteswetenskaplike werkwyse sou dan subjektiverend (i.p.v. objektiverend) wees. Hulle objek sou wees die ryk van die vryheid, of van die originaliteit, of die ryk van die wording, of die ryk van die menslike verhoudings, of die wêreld van die daad, die arbeid, die menslike handeling, ens. Agter elkeen van hierdie begrippe staan 'n wêreld van verskil oor die aard en taak van die geesteswetenskappe.

Reeds die feit dat meesal in die meervoud van geesteswetenskappe teenoor die enkelvoud natuurwetenskap gespreek word, toon hierdie versplintering. Hoewel dit een van die siektes is waaraan die geesteswetenskappe lank gely het en waarteen ons moet waak, kan dit tog lonend wees om hier in enkele woorde 'n kontras tussen die geesteswetenskappe en die natuurwetenskap te stel:

1. Die objek van die plantkunde is die planteryk, van die geologie die aardkors, van die fisika die fisiese wêreld — in een woord: die objek van die natuurwetenskap is die gegewe natuur. Wat is die objek

van die geesteswetenskappe? Elkeen van die afsonderlike dissiplines het wel 'n veld wat hy bestudeer, maar sommige is nie eers seker van die objek van studie wat hy het nie (bv. die psigologie): Maar wat kan ons aandui as die gesamentlike objek waarvan elke dissipline 'n afdeling bestudeer?

2. Die natuurwetenskap het een vaste metode, nl. die empirieseksperimentele metode en die reduksie na formules, wat hom sy ongeëwenaarde sukses besorg het. In die geesteswetenskappe is die metode legio.

3. Die waarheidsbegrip van die natuurwetenskap, wat ons kan formuleer as die ooreenstemming van denkbeeld en voorwerp, is betreklik eenvoudig: omdat die natuurwetenskap met die synde van die natuur te doen het, kan 'n gegewene waargeneem word en 'n bewering i.v.m. die waarneming kontroleer word deur 'n tweede waarneming. Wat die waarheid in die geesteswetenskappe is, is 'n vraag wat net so verskillend is as wat die begrip van die aard en taak van die geesteswetenskappe is.

4. Die natuurwetenskap word op 'n praktiese en aanskoulike wyse in die tegniek toegepas om enige moontlike resultaat te bereik tot diens van die mens. Die toepassing van die resultate van die geesteswetenskappe (bv. in die psigotherapie en die opvoeding van die jeug) bly problematies, omdat die resultate van die geesteswetenskappe nog problematies is en omdat die medium van toepassing en die doel van die toepassing onseker is.

Op hierdie vrae sal ons later weer terugkom, asook op die vraag of daar nie in hierdie chaos tog wel orde en eenheid te vinde kan wees nie. Voorlopig en met voorbehoud kan ons die beskouinge van Rothacker aanhaal om daarmee 'n voorlopige beeld te vorm, waarmee ons kan voortgaan tot dieper gegewens: „Die Wissenschaften, welche die *Ordnung des Lebens* in Staat, Gesellschaft, Recht, Sitte, Erziehung, Wirtschaft, Technik und die *Deutungen der Welt* in Sprache, Mythos, Kunst, Religion, Philosophie und Wissenschaft zum Gegenstand haben, nennen wir Geisteswissenschaften” (p. 1). „Eine gewisse Einigung liesze sich zunächst darüber erzielen dasz die Geisteswissenschaften die *Wissenschaften vom Menschen* seien. Sie erfüllen die Forderung des *gnothi seauton*. Die Menschheit erarbeitet sich in ihnen ihr Wissen um sich selbst. In dem Satze, dasz das eigentliche Studium der Menschheit der Mensch sei, begegnen sich die verschiedensten Parteien, Pope, Goethe, Hegel und die Positivisten” (p. 12). „Die Geisteswissenschaften sind die *Wissenschaften von der selbsterschaffenen Welt des Menschen*” (p. 12).

Op hierdie tema moet ons weer terugkom. Ons moet egter eers ons aandag bepaal by

II. *Die dieper agtergrond van die verdeeldheid van die geesteswetenskappe*: Wanneer ons deur die chaos van geesteswetenskaplike

werke en resultate gekonfronteer word en ons weg daarin probeer vind, kan ons wel deeglik 'n logiese indeling maak.

Ons kan in die eerste plek 'n lengte-snit van die geesteswetenskappe maak en hulle volgens vakwetenskappe indeel, wat berus op die gebied waarop die bepaalde vakwetenskap betrekking het, bv. staat, godsdiens, kuns, reg, ens.

Maar tweedens blyk dit dat elkeen van die naasmekaar liggende vakwetenskappe weer elkeen onderverdeel is en dat bepaalde onderdele van die verskillende vakwetenskappe met mekaar iets gemeen het. So kry ons bv. godsdiensgeskiedenis, godsdienswetenskap en godsdienswysbegeerte naas regsgeskiedenis, regsteorie en regsfilosofie. Hierdie onderverdelinge berus hoofsaaklik op verskille in begripsvorming en is dus 'n logiese kwessie. Ons kan dan 'n dwarssnit deur die verskillende vakwetenskappe heen maak en gemeenskaplike logiese gesigspunte, soorte begripsvorming en belangstellings-rigtinge ontdek. Langs hierdie weg kan ons verskillende groepe vind wat van mekaar verskil deur die aard van hulle begripsvorming (Rickert):

1. 'n *Historiese* groep, wat hom toelê op die geskiedkundige navorsing van die gebied van die bepaalde vakwetenskap. So kry ons kunsgeskiedenis, regsgeskiedenis, godsdiensgeskiedenis, ens. naas mekaar.

2. 'n *Dogmatiese* groep, wat hom toelê op die uitleg en verklaring, waarmee ook regverdiging gepaard gaan, van bepaalde inhoute van die gewens van die vakwetenskap. In die teologie en jurisprudens is dit besonder duidelik. Maar ook in die staatsleer kry ons dogmatieke van die liberalisme, demokrasie, sosialisme, ens. So ook in die grammatika en kunswetenskap.

3. 'n *Krities-sistematiese* groep: Waar die dogmatikus 'n gegewe gehalte uitleê of eksegetiseer en eksistensiël aan daardie gehalte verbonde is omdat hy daaraan glo, wil die regsfilosofie, godsdienswysbegeerte, ens. regverdig, kritiseer (negatief en positief), grondves en sistematiseer.

4. 'n *Teoretiese* groep, wat nie soseer op die inhoud as op die vorm gerig is nie — verklarende, tiperende en generaliserende struktuurwetenskappe. Hier het ons naasmekaar bv. die fenomenologie van die godsdiens, die tegniese kunsleer, ens.

Maar hierdie logiese probleme van begripsvorming en indeling is nie die enigste, selfs nie eers die belangrikste, wat die metodoloog besig hou nie. Alle metodologiese probleme is ook nie probleme van begripsvorming nie. 'n Dieper liggende probleem as die vraag: Hoe maak die metodoloog om tot sy resultate te kom? is die vraag: Watter is die ware of die vals metode? Hier het ons met die prinsipes te make en die uitsprake het direk of indirek betrekking op die wese van die behandelde objek of terrein.

Bv. (Rothacker, o.c., p. 26): Waaroor gaan die stryd eintlik in die kunsgeskiedenis tussen die verteenwoordigers van die „probleem-historiese” en die „kultuurhistoriese” metode? Dieselfde teenstelling vind ons ook by die geskiedenis van die wysbegeerte. Met die eerste oogopslag lyk dit asof dit hier bloot handel om historiese feite en die wyse waarop dit gegewe is: Die eg. rigting wil die kunsgeskiedenis skrywe as 'n geskiedenis van probleme en die oplossing daarvan. Sulke suiwer immanente ontwikkelingsperiodes is (!) daar in die kuns. Die „kultuurhistoriese’ ’rigting meen dat die kuns in die lewe van die volk, kultuur, gemeenskap en eindelik in die persoonlikheid van die kunstenaar opgesluit lê (!) en hiervandaan sy gehalte kry. Die kuns is maar 'n uitdrukking van die lewensstyl van 'n bepaalde tyd, die beliggaming van die sintuiglike en sedelike ideale van 'n bepaalde epog, 'n konsentrasie van die algemene smaak. — Hierdie selfde teenstelling kry ons t.o.v. die geskiedenis van die taal, die staat, godsdiens, opvoeding, ens.

Kan hierdie stryd opgelos word deur die navorsing van historiese feitemateriaal? Nee, want die stryd reik hier veel verder as die blote feitlike gegewens. Dit gaan oor die wyse van die bestaan van die gegewens, oor wat die wesenlike aan die totale verskynsel van die kuns is. As die wesenlike die formele is, moet ons 'n probleemgeskiedenis skrywe; as dit die gehaltvolle is, moet ons 'n lewensgeskiedenis skrywe. Die stryd hoef nie daaroor te gaan dat ons die een of die ander moet kies nie, maar die beslissing van watter een die belangrikste is, is al genoeg.

Van die kant van die geskiedenis gesien gaan dit hier om 'n apriori van die geskiedsskrywing. Van die kant van die kuns gesien, gaan dit om 'n vorm- of gehaltsetetiek. M.a.w. dit gaan om 'n ou prinsipiële kwessie. Maar die probleem van die gehalte (bv.) bly nie net staan by die gehalte van die bepaalde kunswerk of kunswerke van n' bepaalde periode nie, maar dit word uitgebrei na die draer en skepper van daardie gehalte — die volk waarin dit geskep is en die kunstenaar wat dit voortbring het. Die gehalte omsluit die gesindheid, ethos, lewensgevoel, wêreldbeskouing van die draer. Die gehalte van die kunswerk verteenwoordig die hele inhoud van die „lewe”, waar lewe die omvattende term van al die verskillende aspekte is. Hierdie lewe as „skeppende lewe” is die krag wat agter die kunswerk sit en daarin tot openbaring kom. En „skeppend” beteken in hierdie samehang die produksie van die nuwe, die verbreking van die starre vorm en die gehaltvolle verryking van die lewe. Dit geld vir alle geesteswetenskaplike gebiede — vir die kultuurfilosofie, etiek, metafisika net so goed as vir die kuns. En met hierdie teenstellende beskouing oor die wese van die saak waaroor dit gaan, is ons van prinsipiële kwessies in die midde van die wysbegeerte. Teenstellinge van gehalte en vorm, objektiewe gees en innerlikheid, idealisme en naturalisme, ens. is in die laaste instansie filosofiese teenstellinge en die nuanseringe van die wysgerige teen-

stellinge is die agtergrond van die metode-stryd in die geesteswetenskappe. Die teenstelling van wysgerige wêreldbeskouinge, bv. van idealisme en naturalisme, bepaal die hele benaderingswyse, metode van uitwerking en opbou van die saakgebied waarmee ons te doen het. Die idealis gaan bv. uit van die betekenis van die geheel van die taal om daarvolgens die onderdele van die taal te nader; die positivis gaan soos die fisikus uit van die gegewe elementêre taaldeeltjies na die groot geheel. Die een lê klem op die probleme van wese en geldigheid, die ander op probleme van ontstaan en oorsprong van taal, staat, reg, godsdiens.

Ons het die geesteswetenskappe gevolg in die terrein waar hulle tuishoort, nl. die terrein van die menslike; ook in hulle gemeenskaplike begripsvorming het ons hulle nagegaan en nou eindelik stilgestaan by die gemeenskaplike prisiipiële vrae van die verskillende vakwetenskappe. 'n Eenheid van die uiteenlopende geesteswetenskappe vind ons dan ook in die drie opsigte: Dat hulle aan 'n bepaalde terrein behoort (die menslike), dat hulle gemeenskaplike logiese probleme in hulle gemeenskaplike begripsvorming het en dat hulle met dieselfde prinsipiële vrae worstel. Die eenheid van die verskillende geesteswetenskappe is dan ook in hulle gemeenskaplike poblematiek te vinde.

Vind ek die wese van die geestelike fenomene konstruktief, spekulatief, deskriptief, intuïtief, psigologies, of geneties? Watter metode moet ek volg: krities of geneties? geneties of vergelykend? Vergelykend of psigologies? Dialekties of transendentiaal? Langs watter weg vind ek die wesenlike: Rasionalisme of historisme? Idealisme of naturalisme? Logiese of deskriptiewe grammatika? deduktiewe of empiriese ekonomie? ens. ens. Waar ons ook al met 'n prinsipiële oriëntasie in die geesteswetenskappe te doen kry, stuit ons op hierdie vrae (Rothacker, p. 33).

Maar, kan ons vra, is hierdie vrae nie op die terrein van die wysbegeerte op te los nie? Die wysbegeerte, hou hom ook inderdaad met hierdie vrae besig en daar was tye toe die wysbegeerte as sodanig hierdie vrae uitgemaak het, bv. in die wysbegeerte van Hegel. Maar die verskillende vakfilosofieë — wysbegeerte van die kuns, die godsdiens, die reg, ens. — hou hulle ook met hierdie vrae besig, terwyl die verskillende dissiplines in die praktyk tot 'n oplossing van hierdie vrae moet kom om met hulle werk te kan aangaan. In werklikheid staan die saak so dat die wysbegeerte as sodanig hom nooit volkome van die verskillende geesteswetenskappe kan losmaak nie, anders sou hy kontak met die praktyk verloor en naderhand bloedarmoedig word. Omgekeerd kan die vakwetenskappe nie hulle kontak met die wysbegeerte verloor nie, omdat hulle steeds oor die verskillende prinsipiële kwessies struikel en dit moet uitmaak. Daar is m.a.w. 'n gedurige wisselwerking tussen die wysbegeerte as sodanig en die verskillende vakwetenskappe.

In hierdie verhouding is daar een uiters belangrike aspek waarop ons nie in besonderhede wil ingaan nie, maar waarop ons hier moet wys: Ons het reeds daarna verwys dat in die verskillende metodes van die geesteswetenskappe verskillende wêreldbeskouinge tot uiting kom. Hierdie wêreldbeskouing deurdring nie net die metodiek van die verskillende geesteswetenskappe nie, maar kom veral tot uiting in die wysbegeerte. Saam met KARL JASPERS kan ons wysbegeerte ook wetenskaplike wêreldbeskouing noem. Ons kry bepaalde tipes wêreldbeskouinge en so 'n tipologie is reeds verskillende male gegee, o.a. deur WILHELM DILTHEY, JASPERS en NICOLAI HARTMAN. Ons wil hierop nie verder ingaan nie en alleen daaraan herinner dat die twee belangrikste tipes die idealisme en die naturalisme is. 'n Wêreldbeskouing is 'n grondhouding van die menssyn t.o.v. die werklikheid en omdat dit 'n *grondhouding* is, keer dit steeds weer terug. So 'n grondhouding toon bepaalde betragtingsmoontlikhede van die werklikheid wat daar vir die mens bestaan. So 'n wêreldbeskouing kom op verskillende wyses te voorskyn, maar in sy pregnantste vorm in die rasionele konstruksie van 'n sg. „laaste standpunt“. So 'n laaste standpunt is meesal 'n irrasionele beslissing oor die werklikheid, 'n eksistensiële beslissing waarin die mens se hele eksistensie opgesluit lê en waarmee die mens staan of val. Daarom word vanuit die laaste standpunt ontwerpe gemaak, sisteme opgebou, diskussies gelewer, maar daar word nooit oor die laaste standpunt self gediskuseer nie. Hierdie laaste standpunt dra die karakter van 'n geloof. Hiervandaan uit kan ons ook die eksistensiële betekenis van die wysbegeerte insien: wysbegeerte wat nie blote ontaarde sofistiek is nie, is wysbegeerte waar die mens homself in die weegskaal gooi. Die laaste standpunt vind egter 'n grens daarin dat hy homself uitspreek, want sodra hy homself tot spreke bring, stel hy homself oop vir teenkanting en betwyfeling, sodat hy geensins meer as absoluut kan staan nie.³⁾

Van die uiterste belang vir ons is die feit dat 'n wêreldbeskouing 'n sistematiese geheel vorm, waarin die mens alles wat hy teenkom, 'n passende plek probeer gee. Die resultaat is dat nie alleen die wetenskaplik uitgewerkte wêreldbeskouing, nl. die wysbegeerte, n.e. maar ook al die vakwetenskappe deur die bepaalde persoon se wêreldbeskouing deurdring word. 'n Idealistiese wysgeer is m.a.w. idealisties ook in sy vakwetenskaplike begripsvorming, metodologie en benaderingswyse, en dieselfde ook 'n naturalistiese wysgeer of welke ons ook al wil noem.

Sonder om verder 'n weergawe van die oorbekende inhoud van die verskillende wêreldbeskouings te gee, wil ons oorgaan tot

³⁾ KARL JASPERS, *Philosophie*, 2. Aufl., Berlin usw., 1948, p. 274 f.

KARL JASPERS, *Philosophische Logik*, erster Band: Von der Wahrheit, München, 1947, p. 196 ff.

III. *Die sin van 'n wêreldbeskouing*: Die gehalte van 'n bepaalde persoon se wêreldbeskouing, of dit idealisties of naturalisties of wat ook al is, kan op verskillende wyses gevorm word: deur die temperament van die bepaalde persoon, deur die huislike en buite-huislike opvoeding wat hy geniet, deur godsdienste en kerk, deur gebeurtenisse wat diep in die lewe van die persoon ingryp, deur die inwerking van ander wêreldbeskouinge en nog baie ander faktore. Op hierdie aspek wil ons nie ingaan nie — dit is die taak van die opvoedkunde, psigologie, godsdienwetenskap en so meer.

Ons wil probeer om hier die sin daarvan dat 'n mens überhaupt 'n wêreldbeskouing daarop nahou, benader en miskien ontbloot.

Erich Rothacker, in sy reeds meermale genoemde werk, probeer die sin van 'n wêreldbeskouing ontdek in die feit dat die mens moet handel om te kan bestaan en dat hierdie handeling bepaalde beslissings oor die werklikheid en die wese van die dinge vereis en dat konsekwente handeling ook 'n konsekwente beskouing van die wese van die dinge vereis. Daarom sien hy ook die besit en uitbou van 'n wêreldbeskouing as algemeen menslik en noodsaaklik vir die mens.

Met Rothacker wil ons saamstem in so verre wêreldbeskouing algemeen menslik en noodsaaklik vir die menslike bestaan genoem word. Maar ons vind geheel ander gronde daarvoor:

Die mens, soos enige ander lewende wese, bestaan alleen binne 'n bepaalde wêreld — 'n wêreld van lewende en lewelose dinge, van dinge wesensgelyk en wesensverskillend van die mens. Die mens, egter, is innerlik gebroke, staan „eksentriek” (Plessner) t.o.v. sigself en is daarom selfbewus. Met sy wete van sigself weet die mens ook van die dinge buite homself as dinge teenoor homself, as dinge waarmee hy in verhouding tree.

Anders as ander lewende wesens is die mens nie toegegerus met 'n bepaalde meganiek van instinkte (diere) of outomatiese reaksies (plante) wat hom presies in sy wêreld laat inpas nie. Die mens is „das nicht festgestellte Tier” (Nietzsche), is „oop” (Plessner) t.o.v. sy wêreld. Daarom staan die mens nie in 'n „Umwelt” soos die dier nie — 'n „Umwelt” waarin die dier „vanself” weet wat om te doen nie, maar staan die mens in 'n „Welt” wat hyself moet leer ken. Hierdie wêreld moet hy nie net leer ken nie, maar hy moet ook sy plek in hierdie wêreld bepaal. Die wêreld word hom nie alleen gegee nie, maar die mens skep sy eie wêreld: hy neem nie die gegewens van die wêreld bloot aan en reageer daarop nie, maar interpreteer dit en sistematiseer dit in bepaalde rangordes van belangrikheid en sinvolheid. Eers wanneer die mens vir homself so 'n wêreld geskep het, is dit vir die mens moontlik om te bestaan. En omdat die mens sy wêreld en al die verhoudinge daarin eers moet skep, is die moontlikheid daar dat die mens in hierdie skepping misluk of dat die geskepe wêreld as onvoldoende blyk. Daar kan met ander woorde werklikhede sig aan die mens op-

dring waarvoor die mens geen voorsiening in sy wêreld gemaak het nie, waarop die mens dan geen antwoord het nie. Lag, ween en skaamte is moontlike reaksies van die mens op so 'n situasie, maar dit is ook 'n situasie wat vir die mens heeltemal te veel word en wat die mens sy bestaansmoontlikheid as mens ontnem. So 'n situasie kan vir ander lewende wesens nie ontstaan nie.

Die wyse waarop die mens homself verantwoording van sy wêreld doen, die wyse waarop die mens homself tereg kan vind in hierdie wêreld en hierdie wêreld beskou, kan ons sy wêreldbeskouing noem. Daarom is die wêreldbeskouing vir die mens essensieel en in der mate is die mens eksistensieel aan sy wêreldbeskouing verbonde — sy bestaan self is met die wêreldbeskouing gemoeid en met hierdie wêreldbeskouing staan of val hy.

Die wêreldbeskouing hoef nie wetenskaplik te wees nie. Die mens, wie hy ook al mag wees en wat sy graad van wetenskaplike ontwikkeling ook al mag wees, moet vanuit sy bepaalde posisie waarin hy „geworpe” (Heidegger) is, so 'n wêreldbeskouing opbou. Daarom is elke wêreldbeskouing ook altyd in 'n mindere of meerdere mate van alle ander verskillend: 'n heuwel beteken vir 'n skilder, 'n boer, 'n soldaat of 'n geoloog iedere keer iets anders. Maar al beteken die heuwel iedere keer iets anders, moet die heuwel sy regmatige geordende plek in die beskouing van die skilder, boer of geoloog vind, anders sou die bestaan vir hierdie persone onmoontlik word. Maar daarom is die grondslag van die wêreldbeskouing ook irrasioneel: die „geworpenheid” is irrasioneel en die kontingensie van die bestaan van dinge is irrasioneel. Maar ten spyte van hierdie irrasionaliteit, moet die wêreldbeskouing wat hierop gebou is, rasioneel wees in die sin dat daarin iedere gegewene en iedere ervaring sy regmatig geordende plek kan vind. Die wêreldbeskouing as eksistensiemoontlikheid of bestaanswyse is daarom eintlik ondiskusieerbaar; eers in sy uitgesprokenheid as ontwerp, stelsel of metode word dit onderhewig aan twyfel. Onuitgesproke is dit absoluut, omdat dit die eksistensie self geld.

Ons het met ons studie by die geesteswetenskaplike problematiek begin en staan nou by die probleem van die wese van die mens. Nou is dit die tyd dat ons weer kan terugkeer tot die moontlikheid van

IV. *'n Dieper eenheid van die geesteswetenskappe*: Op hierdie stadium en met die agtergrond wat ons sketsmatig aangegee het, kan ons nou weer Rothacker aanhaal: 'n Eenheid van die geesteswetenskappe is daarin te vinde „dasz die Geisteswissenschaften die *Wissenschaften vom Menschen sind* . . . Die Geisteswissenschaften sind die *Wissenschaften von der selbsterschaffenen Welt des Menschen*.” Want die geesteswetenskappe vind sy eenheid in die mens, op wie dit eintlik gerig is en om wie dit eintlik gaan.

Die *Sosiologie* is die wetenskap van die mens in sy verhouding tot sy medemens.

Die *kuns* is die uitdrukking van die selfbewuste spel van die mens met sy eie moontlikhede; en die kunswetenskap is die wetenskap van hierdie spel.

Die *geskiedenis* is die rekenskap van die mens van sy eie tydelikheid.

Die godsdiens is die verhouding van die mens tot 'n opperwese en die *teologie* is die wetenskap van hierdie verhouding.

Maar nie alleen die objek van die geesteswetenskappe word daardeur gegee nie, maar ook die *waarheidsbegrip* van die geesteswetenskappe word daardeur gevorm.

In die menssyn self is daar nie alleen 'n blote feitelikheid gegewe nie. Die menssyn is 'n gegewe werklikheid, maar die *menssyn* omsluit meer as net 'n gegewene: Dit omsluit ook 'n waardebegrip, omdat die mens vir die mens 'n bepaalde waarde verteenwoordig. Dit omsluit verder 'n sekere normgehalte, 'n idee van waaraan voldoen moet word voordat 'n mens werklik mens is. En hierdie norm is nie die mate van jou kakebeen nie, ook nie die vorm en omtrek van jou skedel nie. Wat hierdie vorm is, weet iedereen, maar nog niemand kon dit uitspreek nie, want dan sou ons geweet het wat die wese van die mens is.

Die synde wat vir die mens in sy bestaan gegewe is, het ook nie blote feitelike werklikheid nie, maar word deur die mens geïnterpreteer, omskep tot 'n element van sy wêreld en daarmee tegelyk ook 'n bepaalde waarde toegeken. Daarom ken 'n mens ook alleen maar 'n klein deeltjie van die werklike gegewenheid wat rondom jou bestaan.

In die geesteswetenskappe is waarheid daarom ook nie bloot 'n kwessie van korrektheid nie, 'n kwessie van ooreenstemming tussen deldbeeld en voorwerp nie, maar 'n kwessie van sinvolheid, van waarde. 'n Gegewene moet nie alleen as gegewene geken kan word nie, maar moet ook 'n sin en 'n waarde hê wat in die menslike bestaan kan inpas.

Hierin lê ook die sin daarvan om die geesteswetenskappe waarde-, norm- of doelwetenskappe te noem. Op die agtergrond van elke vakwetenskap staan 'n norm wat op die synde toegepas word. Dis nie alleen die synde van die mens se verhouding tot sy medemens wat vir die sosiologie van belang is nie, maar ook 'n idee van wat daardie verhouding behoort te wees. En die regswetenskap kan nie voortgaan nie sonder dat daar 'n idee van reg as norm staan nie. En hierdie idees het waarde vir die mens en vorm ook 'n doel waarop hy gerig is.

Die *metode* wat deur die geesteswetenskappe aangewend word, kan daarom ook nie bloot en alleen die synde aan ons gee nie. As dit die enigste eis was wat ons aan die metode stel, sou die empiriese metode die aangewese een wees, hoewel die geesteswetenskappe ook soms met gehaltes te make het wat nie empiries gegewe is nie. Die metode van die geesteswetenskappe moet die synde as feitelikheid gee, maar ook die waarde van die gegewene aandui en die sin daarvan interpreteer. Hiervandaan kan ons dan ook 'n begrip vorm van die grond

van die groot gewildheid van die „Verstehens“-metodes.

Die eenheid van die geesteswetenskappe word dus in die mens gevind. Dit is egter nog steeds maar 'n eenheid van problematiek en 'n problematiese eenheid, hoewel dit 'n wesenlike eenheid is. Dit is 'n eenheid van problematiek omdat die grootste probleem van alle probleme die mens self is — die mens in wie die eenheid gevind word! Die wetenskap wat probeer om die antwoord op die vraag na die wese van die mens te gee, is die wysgerige antropologie, wat dan ook die koningin van die geesteswetenskappe is, hoewel dit nog heeltemal in sy kinderskoene staan. Die een wat egter die vraag na die wese van die mens stel, is die mens self. Daarom bly die mens steeds subjek van die vraag en word hy nooit objek nie, want hoewel hy deur sy eksentrisiteit bewus van homself is, kan hy hom nooit van homself losmaak nie. Daarom kan die mens die vraag na homself nie direk stel nie, maar moet hy dit indirek stel, nl. aan die verskillende verhoudinge waarin die mens staan.

Daarmee het ons ook die verhouding tussen die wysbegeerte en die geesteswetenskappe. Die wysbegeerte, wat in die gestalte van die wysgerige antropologie die vraag na die wese van die mens stel, kan sonder die vakwetenskappe, wat die menslike verhoudinge en die self-geskape wêreld van die mens tot objek het, nie klaarkom nie; maar die vakwetenskappe kan sonder die prinsipiële leiding en oriëntasie van die wysbegeerte nie bestaan nie.

Sal ons langs hierdie weg verder kan kom in ons opbou van die geesteswetenskappe en die navorsing van die wese van die mens? Dit weet ons nie, maar die moontlikheid is ons gegewe. Die „Logik“ van die wysgerige antropologie, wat tegelyk 'n metafisika en 'n „Fundamentalontologie“ moet wees, moet nog geskrywe word.

Op welke wyse ons die problematiek ook benader, die mens bly die subjek en daarom vir homself alleen indirek benaderbaar. Alleen een direkte weg om die mens te ken is moontlik, nl. wanneer die mens objek van die kennis kan word. Die mens is alleen objek waar hy staan voor 'n Subjek wat meer is as die mens maar wat die mens tegelyk ook kan deurgrond en met die mens kan kommunikeer.

Potchefstroom.

DR. P. S. DREYER.